

Et hellig instrument?

Så lenge den kristne menighetssangen har vært akkompagnert av et instrument, har orgelet vært i en særstilling i denne sammenheng. Til og med før den tiden fantes orgler i middelalderens store katedraler og benediktinerklosterkirker — ikke for å akkompagnere sangen men heller som vitenskapelige beundringsobjekter.

Tekst: Tim Rishton. Ill.: Bill Hindle

Da menighetssangen sto sentralt i reformasjonsteologien var det orgelet som samlet røstene og sjelene til tilbedelse. Da 1600-tallets britiske puritanere skulle renske kirken for avguder, sto orgler i første rekke. Overalt men stadig kontroversiell, har orgelet krevd kirkens oppmerksomhet i et årtusen. Det "står i en særstilling innenfor kirkens musikk ... kirkens tradisjonelle instrument".⁴ Ved siden av dets historiske forbindelser med kirken, er det et faktum at orgelet er det eneste enkelt instrument som kan fylle et kirkerom med polyfonisk musikk.

Er alt dette nok til å forsvare orgelets fortsatt særstilling i kirken på 2000-tallet? Tradisjon er nok viktig, men kirken er tross alt først og fremst oppatt av frelsen, ikke av historikk. I denne mediealder er et enkelt polyfonisk instrument nødvendigvis en forutsetning i det hele tatt? Skal vi være utstyrt for et nytt årtusen må vi revurdere tradisjon

og bevare kun det som har kraft i vårt tid og som tjener fremtiden.

Orgelet har flere ulemper som kirkeinstrument i vår tid:

- Det er et krevende instrument å spille og det er få organister. Dette betyr at orgelet ofte blir betjent av folk med lite kunnskap om hvordan det skal spilles. Dette er til ulempe både for menighetssangen (og dermed for tilbedelsen) og for rekruttering av kirkemusikere.
- Et orgel er dyrt å bygge, og vedlikeholdet kan være til økonomisk belastning.
- Orgelet betraktes av mange — særlig i den yngre generasjonen — som et gammeldags instrument som kulturelt sett er periferisk. At orgelet har en så sentral stilling i kirken forsterker bare fordommen om at kirken ikke er relevant i dagens samfunn.
- Det er lett for orgelet å bli til "organistens rike" – et privat og

sært sted der organisten "bor" og forsvarer sitt hoff. En slik defensiv og separatistisk holdning tjener ikke til menighetsoppbyggelse.

- Organisten er særlig utsatt for en åndelig fattigdom som en resultat av flere aspekter ved organistarbeidet.

Det siste poenget må nok forklares. Musikerens funksjon er å formidle, lede, inspirere og støtte lovsangen. Derfor må dette arbeidet betraktes i sammenheng med musikerens eget åndelig liv. Utfører vi en tjeneste uten bønn, uten Ånden, utøver vi kun en personlig kunnskap. Vi er kanskje dyktige og vi har et stort kunnskapsnivå, men det er Ånden som bærer frukt. Selv Paulus, kunnskapsrik som han var, erkjenner: "vårt evangelium kom ikke til dere bare i ord, men også i kraft og i Den Hellige Ånd" (1. Tess. 1:5).

Det er klart at også kirkemusikeren er en del av kirkestabens åndelige fellesskap og at de fleste organister har en sterk personlig tro. Men organisten har et ansvar under gudstjenesten. Når det er musikk er organisten naturligvis opptatt med sin funksjon. Under tekstlesninger og bønn — særlig i den forholdsvis hektiske perioden før prekenen — er organisten opptatt med å finne neste liturgiske ledd eller salmen, forberede forspillet og velge stemmer. I den grad organisten følger med i liturgien, så er det hovedsakelig med henblikk på å komme inn på riktig tidspunkt med neste ledd.

Dette betyr ikke bare at organisten går glipp av gudstjenestens egentlig innhold. Enda verre avler dette en følelse av å være profesjonell styrmann, eller å være en slags flygeleder som har alle aspekter ved gudstjenesten tegnet på radarskjermen uten noen følelse av personlig reise. År etter år med dette gir organisten en følelse av fjern superioritet, av kontroll, som er noe fullstendig annet enn å utarbeide et kall i følge en salving til tjeneste. Selvfølgelig er dette et problem som også rammer prester og andre som har fast tjeneste i kirken. Organisten, derimot, har ytterligere et problem — å være fysisk fjern fra forsamlingen. Ligger orgelet på galleriet, eller i en eller annen krok, sitter organisten separat fra folket både før gudstjenesten (forberedelse), under gudstjenesten og etterpå (oppdydding). Om organis-

ten i tillegg ikke får anledning til å delta i nattverden sammen med forsamlingen kan det knapt hevdes at organisten har deltatt i gudstjenesten i det hele tatt.

Musikk er et språk: et hellig språk som kan formidle Guds tanker til mennesker og menneskers bønnerop til Gud uten grammatikkens begrensninger. Men skal vi kommunisere gjennom et språk, må det språket forankres i kulturforståelsen: det må resonere naturlig med mennesker. Ungdommenes musikk språk ligger langt fra det som orgelet lett kan fremføre. Er vårt musikalsk kanaan språk i ferd med å miste sin kommuniserings-evne? Om orgelet ikke lenger er den riktige løsningen for alle kirker må vi ta konsekvensene av dette.

Det er ikke nok å påkalle tradisjon eller kulturhistorikk: for å omskrive Markus 2, "Orgelet ble til for kirkens skyld, og ikke kirken for orgelets skyld".

Hvilke alternativer finnes, og er det noe som kan være bedre enn orgelet?

Musikkgruppen (instrumenter og vokale solister)

Et alternativ som definitivt har kulturell resonans både for dagens "ungdom" og for svært mange av deres foreldre, er musikkgruppen. Vi betrakter musikkgruppen kanskje som et "moderne" fenomen, men i gudstjenestesammenheng er den atskillig eldre enn orgelet. Salme 150 oppfordrer oss til å:

Lov ham til gjallende horn,
lov ham med harpe og lyre!
Lov ham med pauke og dans,
lov ham med strengespill og fløyte!
Lov ham med tonende cymbaler,
lov ham med klingende cymbaler!

Om dette skal tolkes som en bokstavelig beskrivelse av Tempellovsang eller ikke, kjenner vi oss vel igjen i en moderne karismatisk kirkesammenheng.

Det er naturlig og godt å benytte og utvikle de kunnskaper og talenter som ligger i forsamlingen, samt å gi individer en følelse av å være en nyttig del av kirken. Forsamlingen er et legeme, og alle deler skal brukes (1. Korinterbrev 12).

En musikkgruppe har gode forutsetninger til å kunne kommunisere med forsamlingen:

- Om gruppen er plassert foran i kirken er det god visuell kontakt med forsamlingen. Det blir lett å gi og oppfatte de nødvendige musikalske signaler.
- Musikkgruppen har en moderne kulturell resonans som et orgel aldri kan oppnå.
- Er gruppen dyktig, blir lyden både rytmisk, spennende og vil støtte sangen på en god måte.
- Gruppens medlemmer deler et åndelig felleskap. De kan oppmuntre hverandre og be sammen, noe som bidrar til å holde musikerne trygt forplantet i åndelig jord, og dermed unngå isolasjonsproblemene som vi allerede har diskutert.

For å oppnå det gode, rytmiske, klare resultatet, trenger gruppen godt lederskap, kunnskapsrike musikere og mye tid til forberedelse. På samme måten som organisten nøye må forberede alle detaljer — tempo, stil, avstand mellom versene, osv — og må bruke tid i refleksjon og bønn, så må gruppen være enig om alle mulige spørsmål og avgjørelser. For en gruppe er dette enda mer tidskrevende enn for én person. Det er også vanskeligere for gruppen å reagere på uventede avvik fra det normale, om det så gjelder en større eller mindre forsamling eller en annen menighetssammensetning.

På mange måter løser musikkgruppen noen av problemstillingene som vi forbinder med orgelet. Den er fleksibel. Den krever ikke store økonomiske investeringer og komplisert vedlikehold. Den kan oppfattes som stilistisk relevant til vår tid. Ikke alle problemer blir løst, imidlertid, og noen nye dukker opp.

- Det kan være vanskelig å finne en frivillig gruppe som vil forplikte seg til å stille opp for så mye regelmessig arbeid. Ikke bare gjelder det gudstjenester og kirkelige handlinger, men også omfattende og nødvendige ukentlige øvelser.
- Det er en tendens for musikkgrupper å være ensformig — å finne stilen for så å forholde seg til den uten variasjon eller utvikling.
- Den rytmiske musikkstilen som

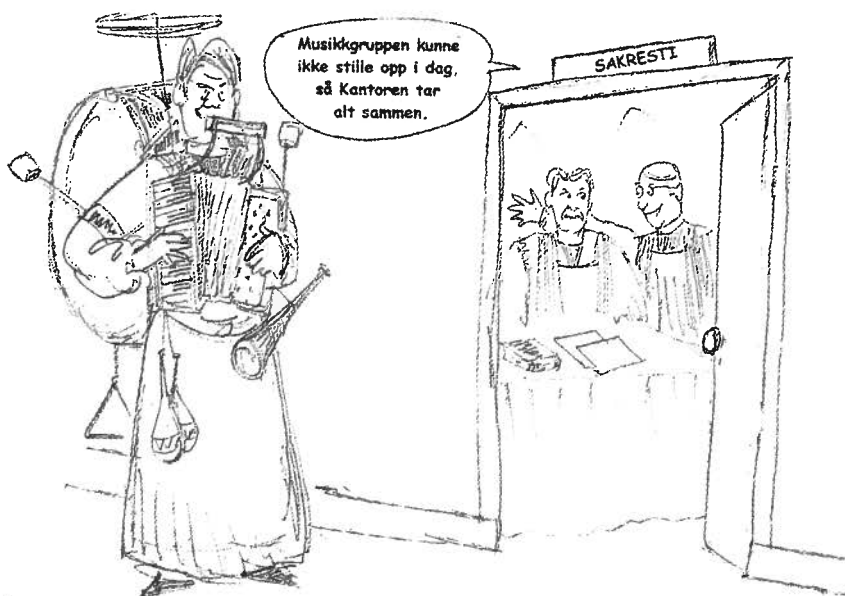
gjerne er forbundet med musikkgrupper er nok "populær" og "moderne" men er langt fra universell. Det er mange folk — særlig kirkegjengere som er oppvokst i den eksisterende tradisjonen — som ikke finner denne musikkstilen behagelig.

- I likhet med organister, er det lett også for musikkgrupper å opptre på en eksklusiv måte. Gruppen kan planlegge innledninger, instrumentale vers og repetisjoner som forsamlingen ikke uten videre kan forutse, og dermed kan opptre som solister med menigheten mer eller mindre i slep.

For å være realistisk må kirken fremdeles ha én ansvarlig musikkleder som vil ta musikalske avgjørelser, arbeide pastoralt som en del av staben, følge musikalske og liturgiske utviklinger, og rekruttere, inspirere og undervise nye

musikere. Det skal også være et instrument som kan brukes alene når gruppen ikke er tilgjengelig — for eksempel under kirkelige handlinger i arbeidstiden. Det er altså feil å hevde at en frivillig musikkgruppe kan erstatte en fast ansatt kirkemusiker eller et fast instrument.

Musikkgruppen kan være et nyttig redskap, en god og viktig måte å involvere menigheten, et medium med gode kommuniseringsevner som møter de yngre kirkegjengeres kulturelle behov. Å benekte dette i tradisjonens navn er å sette historie høyere enn kirkens og det kristne budskapets misjon i verdenen. Men musikkgruppen supplerer, ikke erstatter, den faste, ansvarlige, kirkemusikeren med sitt instrument og sitt øvrige kirkelige eller pastorale kulturarbeid.

Ch. 4

Finnes det da andre enkelte instrumenter som kan erstatte orgelet?

Piano/flygel

Pianoet har en rekke fordeler framfor orgelet. Det er et mer vanlig instrument utenom kirken, og dermed er det større tilgang til kompetente pianister enn til organister. Pianoet er også et instrument som ikke oppfattes som "sært" eller gammeldags. Det er langt billigere enn et orgel både i anskaffelse og i vedlikehold.

Mange moderne åndelige sanger — bl.a. en del av repertoaret i *Salmer 1997* og de fleste sanger i bøker slik som *Fyll hele jorden med lovsang* — er skrevet i en perkusiv stil som pianoet er velegnet for. Det er rimelig å tro at denne stilen vil fortsette å bli mer utbredt etter hvert. Til og med for tradisjonell menighetssang gir pianoet klar og lett oppfattet ledelse. Den nye arbeidskirken på Grønnåsen i Tromsø brukte et flygel i flere år før det nye orgelet ble bygd der. Som kirkemusiker hadde kirken en dyktig pianist, og løsningen hadde unektelig noen fordeler i tillegg til noen ulemper.

Den største ulempen med pianoet som kirkeinstrument er at klangen er tynn. Lyden begynner å dø så snart den begynner, så det er kun slaget som oppfattes. Med andre ord mangler pianoet bærekraft. Lyden er attraktiv men er feilprodusert i forhold til stemmen.

Allikevel kan et piano være en god løsning i noen tilfeller.

Elektroniske eller digitale instrumenter

Debatten om elektroniske i motsetning til "ekte" instrumenter har vært lang, med bastante og av og til uforstandige argumenter på begge sider.

Det påpekes at elektroniske instrumenter:

- er atskillig billigere enn pipeorgler av samme størrelse
- er lydmessig ganske lik pipeorgler
- er meget stabile, pålitelige og billige å holde vedlike

Alle disse påstander er sanne, og det finnes omstendigheter der det kan anses som riktig å kjøpe et elektronisk instrument.

Imidlertid har alle tre argumenter noen svakheter i mange tilfeller.

- Kirker vanligvis kjøper elektroniske orgler som er mye større (i antall stemmer og manualer) enn kirken ville hatt behov for i et pipeorgel. Det er lett å bli utsatt for "kjøpepress" i form av et instrument dobbelt eller tre ganger så stort som et antatt pipeorgel, og mye større enn det egentlige behovet.
- Sammenligner vi to CD'er — den ene av et elektronisk orgel og den andre av et digitalt orgel — kan det være vanskelig å høre forskjellen. Dette er egentlig ganske

naturlig fordi i begge tilfeller lytter vi til høytalere. Det er når vi sammenligner et pipeorgel med et digitalt orgel "live" at forskjellen begynner å merkes, og det er slående at oppfatningen av ulikhet øker ved tiden. Om et digitalt orgel høres bra ut den første timen, går mange fort lei av det flate og over-perfekte lydbildet.

- Vedlikeholdet er nok billig i motsetning til orgelstemming, og de fleste elektroniske instrumenter er stabile. Mange puritanere hevder at elektroniske orgler er mer utsatt for feil enn faktisk er tilfelle. Det er ikke uvanlig for et elektronisk instrument å fungere bra i tyve – tredve år. At det ikke finnes småfeil er imidlertid et tveegget sverd. Når problemer forekommer — noe som ikke kan unngås i lengden — hjelper det ikke å ta frem skrutrekkeren. Den minste feilen blir til en stor (og etter noen år umulig) operasjon.

Kanskje viktigere enn disse praktiske momenter er prinsippet om at kirken satser alltid på det "ekte". Plastblomster er billigere og varer lenger, men blir ikke brukt. Et "bruk og kast" system, der et nytt elektronisk instrument kjøpes hvert 20-30 år, kan fremdeles være billigere enn ett pipeorgel selv om sistnevnte varer i et par hundre år — men blir neppe forenlig med prinsippet om at kun det fineste håndverk brukes i Guds Tempel.

Det kan vel tenkes situasjoner der et pipeorgel vil være uansvarlig.

Kirkebygget har kanskje et fuktighetsproblem som må utbedres, eller kanskje planlegges det en omfattende restaurering eller ombyggingsarbeid om noen få år. Eller kanskje er det stiftet interessegruppe for å bygge en ny kirke i området, noe som kan bety at det eksisterende kirkebygget har en begrenset fremtid. I slike og en del andre omstendigheter kan det elektroniske alternativet være den eneste riktige løsningen.

Datastyrte salmeløsninger

I gamle dager ble lirekassen utstyrt med et utvalg av salmer for å betjene de menigheter som ikke hadde orgel eller organist. Nå er MIDI oppfunnet, og det er mulig å kjøre salmeakkompagnement og annen musikk gjennom datautstyr, stilt inn etter forsamlingens behov (og som til og med kan spilles på et ekte pipeorgel om det måtte være ønskelig). Systemet er forholdsvis billig. Det kan opereres av hvem som helst. Det kan oppdateres med nye sanger, og om det inntreffer maskinvarefeil, er det lett vint å reparere eller erstatte deler. Her er et system som kan håndtere mange stiler, som aldri tar ferie eller sykemelding, som aldri krangler med presten og som ikke blir uvenner med kirkevergen.

Om kirkemusikerens musikalske funksjon ble automatisert og det pastorale arbeidet ble omdisponert blant diakon, kateket/ungdomsarbeider og prest, hvilket behov har

vi da for en menneskelig kantor og et instrument?

På 1700-tallet klaget komponisten, forfatteren og organisten i Doncaster, England, Dr Edward Miller, over at klokkeren gav organisten "ikke salmetekstene men kun melodiene som skulle spilles, med melding om hvor mange ganger de skulle repeteres. Merkelig tåpelighet! Hvordan kunne organisten, i en slik fornedrende situasjon, fremføre sin del av kirkens gudstjeneste på en ordentlig måte".⁵

Organistens funksjon i forhold til salmesang er ikke bare å spille av noter. En salme består jo av tekst og musikk. Bryr vi oss kun med musikken så gjør vi kun halve jobben: ikke det engang om vi tror at i brytningen mellom tekst og musikk ligger en spesiell kvalitet som gjør at salmen er mer enn summen av sine andeler. Organisten skal forholde seg til teksten — ikke bare generelt for å fargelegge versene men også i detalj for å sikre at menigheten forstår og kan forholde seg til det løpende innholdet. Dette er en emne som det ikke er plass til å diskutere her.⁶ Av denne grunn har jeg tidligere beskrevet koralboken til *Salmer 1997* som "et hån mot organistyrket".⁷ Jeg skrev at det er "svært beklagelig å se at koralboken kun inneholder melodier/satser og ikke tekstene til salmene. Kanskje Verbum mener at orgler er en slags grammofon som man sveiver opp og som spiller melodien et høvelig antall ganger".

Vi begynte denne diskusjon ved å påpeke at "musikerens funksjon er å formidle, lede, inspirere og støtte lovsangen. Derfor må dette arbeidet betraktes i sammenheng med musikerens eget åndelige liv". En maskin kan ikke formidle noe fordi formidling krever kommunikasjon, som er en toveis prosess. Maskinen kan ikke fange opp hvordan menigheten er, eller hvilke åndelige eller musikalske behov de har. Verken kirkemusikeren eller presten kan byttes ut med elektronikk.

***

At min konklusjon er at dagens tradisjon med kantor og pipeorgel virkelig er den beste løsningen for de fleste kirker, betyr ikke at vi bør avfeie motargumenter uten videre diskusjon. Bildet er langt mer nyansert enn *Kunsten å være kirke* tar høyde for. Vi må gardere oss mot enn kulturell imperialisme som gir inntrykk av at "ordentlig" tro er avhengig av enhver bestemt musikkstil eller instrument.

Noter:

- 4 *Kunsten å være kirke*, 77
- 5 Edward Miller, *The History and Antiquities of Doncaster and its vicinity; with anecdotes of eminent men* (Doncaster: W. Sheardown, [1804]), s. 88
- 6 En kortfattet diskusjon av dette finnes i min bok *Liturgisk Orgelspill* (Stavanger: Cantando, 1996) s. 18-24; en noe lengre beskrivelse i min kommende bok *Joyful Noise? The Why, What and How of music in church*.
- 7 NKM 1 (September 1995), 53-54
- 8 "God and Groove", *Worship Together* xl (2001), s. 13